

До разової спеціалізованої вченої ради

ДФ 70.895.086

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

29013 м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану 8

ВІДГУК

**офіційного опонента Ігнатенко Ірини Володимирівни,
кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри
земельного та аграрного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
на дисертацію Луцюка Олександра Валерійовича на тему
«Правовий режим масиву земель сільськогосподарського призначення»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Глибинна модернізація аграрного сектору економіки України, відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення та нагальні потреби сталого природокористування зумовлюють необхідність комплексного вдосконалення теоретичних та інституційних засад системи об'єктів земельних правовідносин. Тривалий процес приватизації та розпаювання угідь призвів до критичного рівня юридичної й топографічної роздробленості земельних масивів, виникнення черезсмузжя та деградації єдиної виробничої інфраструктури, що суттєво знижує інвестиційну привабливість галузі та створює загрози національній продовольчій безпеці. За таких умов об'єктивною вимогою часу є формування новітніх організаційно-правових та майнових механізмів консолідації земель, де категорія «масив земель сільськогосподарського призначення» стає ключовим інтеграційним інструментом забезпечення раціонального землекористування.

З огляду на це актуальним є формування чіткої доктринальної бази, яка б визначала юридичну природу та особливості правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення. Поява цієї категорії у понятійно-категоріальному апараті земельного права стала закономірним результатом еволюції об'єктного складу земельних відносин, викликаного тривалими процесами подрібнення (фрагментації) земельних угідь, черезсмужжя та порушення просторової цілісності аграрної інфраструктури. Особливого значення це набуває в контексті необхідності подолання юридичної невизначеності та правозастосовних помилок під час реалізації майнових та організаційних прав суб'єктів агробізнесу.

Привертає увагу обґрунтована здобувачем необхідність модернізації матеріальних норм земельного законодавства України з метою чіткого структурування правових засобів консолідації земель. Нинішній стан правового забезпечення аграрного сектору вимагає виведення на якісно новий рівень диференціації адміністративно-правових (преконсолідаційних) відносин, що виникають під час інвентаризації та формування масиву, та майново-правових (консолідаційних) відносин, пов'язаних із безпосереднім розпорядженням земельною нерухомістю, використанням польових доріг, меліоративних систем та захисних лісосмуг. Усунення чинних термінологічних розбіжностей, дефініційне визначення правового статусу особи, якій належить право користування істотною частиною масиву, та нормативне забезпечення її переважних прав є обов'язковою передумовою для оптимізації сучасного землекористування та підвищення його економічної й екологічної ефективності.

У правовій науці наразі відсутнє системне дослідження, яке б комплексно охоплювало особливості правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення в умовах сучасних викликів. Наявні теоретичні напрацювання мають здебільшого локальний характер, що підкреслює своєчасність та вагомість дисертаційної роботи О. В. Луцюка як першого в Україні комплексного дослідження зазначеної проблематики.

Усе це свідчить про наукову та практичну важливість обраної теми, її актуальність для формування ефективної правової політики у сфері земельних відносин, а також для розвитку доктрини земельного права в Україні. Проведене дисертантом О. В. Луцюком комплексне дослідження правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення є новим у земельно-правовій науці нашої держави, та за своїм змістом і значенням для розвитку як земельного законодавства України, так і земельних відносин є надзвичайно актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечуються, за допомогою ефективного використання різноманітних загальноновизнаних і спеціальних методів наукового дослідження. Також це досягається через узагальнення теоретичних висновків та концепцій, які висвітлені у літературних джерелах, правових документах і програмах. З позитивного боку необхідно відмітити надзвичайно чітке та правильне визначення дисертантом предмета та об'єкта дослідження. Предметом дослідження є норми права, що регулюють відносини з приводу формування масиву земель сільськогосподарського призначення, а також реалізації та охорони прав на земельні ділянки, розташовані у межах масиву. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з формуванням масиву земель, реалізацією землевласниками та землекористувачами прав користування та розпорядження земельними ділянками, що у ньому розташовані, а також охороною таких прав. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило О. В. Луцюку зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою та донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму й зробити дисертацію реальним внеском у науку земельного права.

Оцінюючи дану дисертацію в цілому, потрібно відмітити методологічну продуманість та теоретичну послідовність його плану, що, безперечно, позитивно відбилосся й на отриманих дисертантом наукових результатах. Методологічну основу складають загальнонаукові і спеціально-юридичні методи наукового пізнання: діалектичний, історичний, критичний, аналізу та синтезу, класифікації та групування, та інші. Зокрема, методи аналізу та синтезу використано для встановлення правової природи масиву земель сільськогосподарського призначення як об'єкта земельного права (підрозділи 1.1 та 1.2), визначення порядку набуття масивом властивостей об'єкта земельних правовідносин (підрозділ 2.1), з'ясування особливостей правового режиму масиву (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2 та 2.3) тощо. Історичний метод застосовано у ході розгляду юридичних, економічних та інформаційних передумов запровадження правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення (підрозділ 1.2).

За допомогою методів класифікації та групування встановлено місце масиву в системі об'єктів земельного права (підрозділ 1.1), здійснено систематизацію передумов запровадження досліджуваного правового режиму (підрозділ 1.2), проведено розмежування між преконсолідаційними та консолідаційними земельними відносинами, що складаються з приводу масиву земель сільськогосподарського призначення, а також користування та розпорядження земельними ділянками, що входять до його складу (підрозділ 2.2), здійснено систематизацію прав та обов'язків учасників досліджуваних земельних відносин, а також проведено диференціацію видів консолідації земельних ресурсів у межах правового режиму масиву (підрозділ 2.3).

Активне застосування в роботі отримав критичний метод, за посередництвом якого було проведено, зокрема, аналіз вітчизняного нормативно-правового підходу до визначення системи об'єктів земельного права (підрозділ 1.1), а також положення статті 37-1 ЗК України та статті 8-2 Закону України «Про оренду землі» в частині регулювання відносин, пов'язаних з формуванням масиву, реалізацією прав розпорядження та

користування земельними ділянками, розташованими у його межах (підрозділи 2.2 та 2.3). При цьому відповідний науковий аналіз посилено використанням наукових лінгвістичних та герменевтичних інструментів тлумачення, що дозволили визначити особливості застосування зазначених положень в умовах практики, а також окреслити потенціал для їх вдосконалення.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Необхідно підкреслити, що всі основні завдання дисертаційного дослідження були успішно реалізовані на належному науковому рівні. Зміст роботи цілком відповідає поставленій меті та відображає послідовність і логіку проведеного дослідження. Дисертація істотно доповнює наукові напрацювання у сфері земельного права, зокрема стосовно правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення. У роботі узагальнено напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, що розглядали різні аспекти зазначеної проблематики у теоретичній та практичній площині, а також визначено перспективні напрями вдосконалення правового регулювання земельних відносин.

Дослідження відзначається логічною побудовою та змістовною наповненістю, що забезпечило комплексність і системність отриманих науково значущих результатів. Структура дисертації сформована відповідно до поставлених завдань. Робота викладена на 249 сторінках і включає анотацію, вступ, два розділи, що містять шість підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки та додатки. Також містить список використаних джерел, що налічує 198 найменування. Оформлення дисертації відповідає вимогам чинного законодавства України.

Структура роботи та кількість використаних наукових джерел свідчать про ґрунтовність проведеного дослідження. Автор спирається на сучасні праці відомих фахівців, веде наукову дискусію з окремими дослідниками щодо спірних положень, формулюючи власну аргументовану позицію, та пропонує оригінальну оцінку відповідних правових явищ.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження О. В. Луцюка були належним чином апробовані. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження висвітлено у 10 публікаціях, 5 із яких – статті у фахових виданнях, а також 5 – тез виступів на науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є авторською науковою працею та відповідає необхідним вимогам щодо наукової новизни в частині представлених результатів дослідження. З огляду на тематику роботи слушною видається низка висновків та пропозицій дисертанта, серед яких варто відзначити такі.

Доцільно підтримати вперше висловлену позицію про те, що масив земель сільськогосподарського призначення як об'єкт земельних правовідносин є цілісним, економічно, екологічно, юридично детермінованим й інфраструктурно забезпеченим територіальним утворенням, яке: включає сукупність земельних ділянок сільськогосподарського призначення (для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства) приватної, комунальної і державної власності; охоплює сільськогосподарські угіддя та ділянки інфраструктурного призначення; територіально (географічно) локалізується на місцевості природними та/або штучними елементами рельєфу; може у цілому, в поєднанні його елементів, використовуватися для сільськогосподарських потреб, проведення консолідації земельних ділянок; набуває юридичної визначеності в процесі інвентаризації та державної реєстрації у Державному земельному кадастрі; не може виступати самостійним об'єктом майнового обороту.

Заслуговує на окрему підтримку висновок здобувача, яким визначено юридичну природу правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення. Автор переконливо доводить, що цей режим являє собою запроваджену положеннями земельного законодавства України систему спеціальних правових засобів та організаційно-правових механізмів,

спрямованих на регулювання земельних відносин з метою підвищення економічної та екологічної ефективності використання та охорони сукупності земельних ділянок, які охоплюють сільськогосподарські та несільськогосподарські угіддя, в межах масиву земель сільськогосподарського призначення, що реалізується, у тому числі, шляхом наділення власників та користувачів відповідних земельних ділянок суб'єктивними правами і покладення на них суб'єктивних обов'язків, спрямованих на створення умов для консолідованого використання та охорони таких ділянок.

Обґрунтованою є висловлена здобувачем позиція щодо класифікації та сутнісної характеристики правовідносин, які формуються у процесі запровадження досліджуваного правового режиму. Автор переконливо довів наявність у системі земельних правовідносин преконсолідаційних (що мають адміністративно-правову природу та виникають у процесі інвентаризації та легітимації масиву) та консолідаційних (що мають майново-правовий характер і реалізуються з метою забезпечення прав та інтересів учасників щодо розпорядження й користування ділянками) відносин.

Глибокий науковий інтерес становлять сформульовані здобувачем підходи щодо розвитку наукових ідей про консолідацію земельних ділянок у межах масиву через призму концепцій мікроконсолідації та істотної консолідації. Дисертант переконливо довів доцільність розширення розуміння правового статусу «особи, якій належить на праві власності та/або користування істотна частина масиву земель сільськогосподарського призначення», деталізував критерії встановлення такої особи за ознакою безпосереднього панування на землі, обґрунтував застосування семирічного строку оренди для польових доріг суміжними землевласниками, а також поглибив теоретичне розуміння концепції єдиної юридичної долі земель під польовими дорогами у випадку передачі права користування відповідними сільськогосподарськими угіддями іншим особам.

Вагомим теоретичним здобутком дисертанта у контексті інституту

мікроконсолідації є удосконалення нормативних положень щодо строків оренди земельних ділянок під польовими дорогами та поглиблення концепції єдиної юридичної долі землі. Автор науково довів, що строк оренди польової дороги суміжним землевласником не повинен перевищувати строк оренди самої суміжної ділянки, а право користування такою дорогою має «автоматично слідувати» за основними сільськогосподарськими угіддями у випадку передачі прав на них іншим особам.

Інші наукові положення, які сформульовані в дисертації та в опублікованих працях дисертанта, також містять елементи наукової новизни та сприяли відображенню результатів, науковому пізнанню проблематики, охопленої предметом дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, необхідно відмітити, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі О. В. Луцюка, є належним чином обґрунтованими та характеризуються високим ступенем наукової достовірності, оскільки базуються на чинному законодавстві України та достатньо повній літературній базі, яка відображає досягнення вітчизняної земельно-правової науки та юридичної науки в цілому. Вищезазначене свідчить про досить високу практичну значимість дисертаційного дослідження О. В. Луцюка.

Водночас, попри наявні позитивні аспекти дослідження, слід зауважити, що окремі положення дисертації О. В. Луцюка мають **дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування:**

1. Здобувач у дисертації детально аналізує сутність правового режиму

масиву земель сільськогосподарського призначення та вперше здійснює диференціацію релевантних земельних відносин на преконсолідаційні та консолідаційні (стор. 141). Автор обґрунтовує суто адміністративно-правову природу преконсолідаційних відносин, які виникають у процесі інвентаризації та формування масиву за рішенням уповноваженого органу або за ініціативою осіб, яким належить не менш як 75 відсотків земель такого масиву (стор. 147).

При цьому в роботі бракує позиції автора щодо того, яким чином має бути нормативно деталізоване правове регулювання балансування інтересів у межах цих відносин в умовах наявності широкої дискреції публічних органів та «істотних» ініціаторів? Які саме критерії чи правові запобіжники, на думку дисертанта, доцільно закріпити на рівні земельного законодавства України, щоб виключити ризики свавільного або суб'єктивного обмеження прав дрібних землевласників (власників решти 25 відсотків земель масиву), які не згодні з проведенням інвентаризації або формуванням масиву всупереч волі окремих власників земельних ділянок?

2. На сторінках 22, 111 дисертації здобувач пропонує авторське визначення правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення як запроваджену положеннями земельного законодавства України систему спеціальних правових засобів та організаційно-правових механізмів, спрямованих на регулювання земельних відносин з метою підвищення економічної та екологічної ефективності використання та охорони сукупності земельних ділянок, які охоплюють сільськогосподарські та несільськогосподарські угіддя, в межах масиву земель сільськогосподарського призначення, що реалізується, у тому числі, шляхом наділення власників та користувачів відповідних земельних ділянок суб'єктивними правами і покладення на них суб'єктивних обов'язків, спрямованих на створення умов для консолідованого використання та охорони таких ділянок. Автор слушно зазначає, що головною метою такого режиму є підвищення екологічної та економічної ефективності використання

та охорони всієї сукупності цих елементів у межах масиву.

Водночас у цьому контексті виникає низка запитань правозастосовного характеру. Зокрема, хотілося б почути думку дисертанта стосовно того, як на практиці має вирішуватися конфлікт інтересів та забезпечуватися баланс прав, якщо власник або користувач, наприклад, меліоративної системи (чи окремої її інфраструктурної частини, яка розташована всередині масиву) відмовляється належним чином її утримувати або блокує доступ до неї іншим суміжним землевласникам чи землекористувачам? Які саме чіткі договірні чи примусові земельно-правові інструменти пропонує закріпити автор на рівні Земельного кодексу України, щоб покласти на таких суб'єктів реальну юридичну відповідальність за порушення цілісності використання та охорони всього зрошувального чи осушувального масиву? Зазначений нюанс потребує додаткового коментування з боку автора в межах наукової дискусії під час прилюдного захисту роботи.

3. Досліджуючи складові елементи консолідаційних земельних відносин, здобувач приділяє значну увагу правовому статусу «особи, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення» (стор. 152-158). Автор цілком обґрунтовано пропонує розширити коло таких осіб за рахунок власників та користувачів, яким належить право власності та/або користування сукупністю ділянок площею не менш як 75 відсотків масиву, та деталізує критерії безпосереднього панування на землі.

Водночас у роботі бракує деталізації правового механізму реалізації переважних прав такої особи в сучасному земельному законодавстві. Зокрема, хотілося б почути позицію дисертанта стосовно того, як саме на рівні чинного законодавства має бути врегульовано порядок визначення справедливих умов оренди для власників «поглинутих» земельних ділянок, якщо ринкова вартість права користування землею у регіоні суттєво відрізняється від умов, які нав'язує істотний землекористувач? Висловлення здобувачем власних міркувань стосовно окреслених питань під час

публічного захисту дисертації дозволить повніше оцінити практичне значення сформульованих ним теоретичних висновків та пропозицій.

4. Обґрунтовуючи майново-правовий характер консолідаційних відносин у межах масиву, здобувач приділяє значну увагу реалізації переважного права особи, якій належить істотна частина масиву, на оренду інших земельних ділянок. Автор доводить у підрозділі 2.3, що у контексті статей 8-2 та 33 Закону України «Про оренду землі» ефективним способом захисту такого переважного права у випадку його порушення виступає позов про переведення на себе прав та обов'язків за договором оренди.

При цьому в роботі бракує деталізації матеріально-правових наслідків реалізації такого способу захисту в межах ринкового обігу земель. Зокрема, хотілося б почути позицію автора стосовно того, як має розраховуватися та компенсуватися вартість уже вкладених капітальних затрат або проведених певного обсягу агротехнічних робіт (наприклад, внесення добрив, підготовка ґрунту) попереднім орендарем, якщо суд задовольнить позов істотного землекористувача про переведення на нього прав та обов'язків за договором оренди посеред поточної сільськогосподарської кампанії?

Викладені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну наукову значущість дисертаційного дослідження. Вони, швидше, окреслюють напрями для подальших наукових розвідок у межах обраної тематики.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Луцюка Олександра Валерійовича на тему «Правовий режим масиву земель сільськогосподарського призначення» є самостійною кваліфікованою науковою працею. Представлені у дисертації положення науково обґрунтовані, а здобувач на належному рівні виконав поставлене наукове завдання та оволодів методологією наукової діяльності.

Дисертаційне дослідження Луцюка О. В. відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора

наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а Луцюк Олександр Валерійович заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 - Право).

Офіційний опонент:

**Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Ірина ІГНАТЕНКО